

Az egyház a helyi közösségekben

A kisközösségek helyzete az egyházban

A keresztyény helyi közösségek egyházi jellege és az egyetemes egyházhoz fűződő viszonya rendkívül időszerű kérdés. A II. Vatikáni zsinat óta hazánkban és külföldön egyaránt erősen megnőtt az érdeklődés ez iránt, nemcsak a teológusok, hanem a lelkipásztorok és főleg a fiatalabb hívők körében. Az érdeklődés oka általában az egyházhoz tartozás tudatának növekedése a lelkekben, valamint a hívő vagy a hitet kereső fiatalok kisebb-nagyobb csoportjainak szaporodása az egyházi, lelki és társadalmi mozgalmakban és a mozgalmakon kívül. Mint ismeretes, a zsinat foglalkozott a helyi egyházak jelentőségével, s ezzel kapcsolatban — ha nem is részletesen — a kisebb helyi közösségek egyházi jellegével. A keresztyény egység szempontjából sem jelentéktelen ez a kérdés, mivel az ökumenikus dialógus során egyrészt a protestánsok „felfedezték”, hogy nemcsak a helyi közösség, hanem az *egyetemes* egyház is látható valóság; másrészt a zsinati atyák is fölísmerték a bibliai, liturgiai és patrisztikai tanulmányok nyomán megújult katolikus egyháztan hatására a *helyi* közösség jelentőségét az egyetemes egyházban.

A következőkben fölvázoljuk a zsinat elvi állásfoglalását a helyi egyházi közösségről, majd megvizsgáljuk e tanítás bibliai és teológiai alapját és következményeit.

A zsinat tanítása

A zsinat elvi állásfoglalása a helyi egyházi közösségről magában az egyházzal szülő dogmatikai konstitúcióban, a Lumen Gentium 26. pontjában olvasható.

Krisztus egyháza valóságosan jelen van a hívek valamennyi törvényes helyi közösségében: amennyiben pásztoraikhoz ragaszkodnak, őket is egyháznak nevezi az újszövetségi Szentírás. A maguk területén ugyanis ők az Istennek Szentlélekkel és a kegyelmek bőségével (vö. 1 Tessz 1, 5) meghívást nyert új népe. Krisztus evangéliumának hirdetése a helyi egyházakba gyűjti össze a hívőket, akik megünneplik az Úr vacsorájának misztériumát, „hogy az Úr testének és vérének tápláléka kapcsolja össze az egész testvéri közösséget”.

Ezekben a közösségekben — jöllehet gyakran kicsinyek, szegények vagy szétszórtságban élnek — jelen van Krisztus: az ő ereje kapcsolja össze az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat.

Ezt a világos állásfoglalást a következő pontokra bonthatjuk:

1. Krisztus egyháza, az *una sancta catholica apostolica ecclesia*, jelen van a „hívek valamennyi törvényes helyi közösségében”.

2. Ezek a helyi közösségek alkotják a maguk területén Istennek a Szentlélek által üdvösségre hívott új népét.

3. Ezekbe a közösségekbe Isten igéjének, Krisztus evangéliumának hirdetése gyűjti össze a híveket.

4. Magát a közösséget az Úr vacsorájának ünneplése kapcsolja testvéri közösségbe.

5. A közösségek „törvényességét” (*legitima congregatio*), vagyis hiteles egyházi jellegüket az biztosítja, hogy „pásztoraikhoz ragaszkodnak”, vagyis püspökükkel és papjaikkal közösségben élnek.

6. E kritériumok alapján Krisztus egyháza valóságosan jelen van a helyi közösségekben, „jóllehet gyakran kicsinyek, szegények vagy szétszórtságban élnek”.

7. E közösségek egyházhoz való tartozását végső soron Krisztus jelenléte biztosítja: „az ő ereje kapcsolja össze az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat”.

Az itt pontokba foglalt tanítást a liturgiáról szóló *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúció az egyházmegyék és plébániák istentiszteleti életére alkalmazza. „... az egyházmegye liturgikus életét... igen nagyra kell értékelni. Legyen mindenki meggyőződve róla, hogy az egyház a legkiválóbb módon akkor lesz láthatóvá, amikor Istennek egész népe teljesen és tevékenyen részt vesz a közös liturgiában, mindenekelőtt pedig az egy Eukarisztia megünneplésében, az ima egységében és az egy oltár körül, amelynél a közösség élén ott áll a papságától és segédkezőitől körülvelt püspök.” (41. pont)

A tanítás a helyi közösségekről kiterjed a plébániákra is: „Mivel a püspök egyházmegyéjében nem tud mindenkor és mindenhol személyesen egész nyájának élén állni, szükségképpen hívő közösségeket kell létesítenie. Közülük a legfontosabbak a plébániák, amelyek a püspököt helyettesítő helyi lelkipásztor vezetése alatt állnak. Ezek valamiképpen a földkerekségre kiterjedő látható egyházat teszik jelenlővé.” (42. pont)

Itt meg kell jegyezni, hogy a püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló *Christus Dominus* kezdetű határozat a helyi egyházra vonatkozóan a „részegyház” (*ecclesia particularis*) kifejezést használja és az Egyházi Törvénykönyv ezt a kifejezést vette át. A részegyház ezekben a szövegekben az egyházmegyét jelenti, a plébánia viszont „a Krisztus-hívőknek a részegyházon belül állandó jelleggel megalapított közösségét” (515. kánon). Az eltérő szóhasználat nyilván az egyháztani és a kánonjogi szemlélet különbözőségéből ered. Erre a kérdésre később még visszatérünk.

Mindebből világosan kitűnik, hogy az egyház fogalmát analógiás értelemben használja a zsinat. Egyrészt ugyanis azt tanítja, hogy az *una sancta catholica apostolica ecclesia* jelen van a helyi egyházakban, másrészt viszont különbséget tesz e jelenlét formái között, amennyiben az egyházmegye, plébánia vagy kisebb közösség alakjában valósul meg. Jóllehet a megvalósulás formái különbözhetnek, az egyház ott válik valósággá, ahol a hívek püspökükkel és papjaikkal közösségben — nem feltétlenül jelenlétükben —, hittel hallgatják Krisztus evangéliumát és felszentelt pásztoruk vezetésével közösen ünneplik az Eukarisztiát. Az ilyen közösségben jelen van és láthatóvá válik Krisztus egyháza, mert „ahol ketten vagy hárman együtt vannak az én nevemben, ott vagyok köztük” (Mt 18, 20). Ahol pedig keresztények közösségében jelen van Krisztus, ott megvalósul az egyház.

A helyi és az egyetemes egyház viszonya

Ezt az analógiás szóhasználatot feltételezve, tekintsük az egyházat úgy, mint két síkon, helyi és egyetemes síkon megvalósuló krisztusi közösséget, és vizsgáljuk meg viszonyukat pontosabban.

Kiindulópontunk az a tény, hogy ami a keresztény közösséget egyházzá teszi, az a krisztusi jelenlét. Felvetődik a kérdés, hogy mi Krisztus Szentlelke, jelenlétének kritériuma a helyi, vagy akár az egyetemes közösségben. Az apostoli hagyomány megőrzésére jellemző, hogy az evangélikus Ágostai Hitvallás az egyház meghatározásában ugyanazt a két kritériumot nevezi meg, amit a zsinat: ott az egyház, ahol az evangéliumot a maga tisztaságában tanítják és helyesen szolgáltatják ki a szentségeket. Két különbséggel: a zsinat a szakramentumok helyett azok központi eseményéről, az Eukarisztiáról szól, s a döntőbb különbség: a közösségnek a püspöki szolgálatától függően, a püspökkel egyházi közösségben kell az ígét hallgatnia és az Eukarisztiát ünneplnie.

A zsinat tehát három kritériumhoz köti a krisztusi jelenlétet. Ezek sajátos természetéből

is következik, hogy más és más a szerepük a krisztusi jelenlét és az egyházi közösség megvalósulásában. Az Ige ugyanis mint a krisztusi üdvösség örömhíre és tanítása, az Eukarisztia pedig mint szakramentális részese a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma. Mert a krisztusi eseményben összpontosult isteni kinyilatkoztatást és a krisztusi üdvösségben való részese a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma. Mert a krisztusi eseményben összpontosult isteni kinyilatkoztatást és a krisztusi üdvösségben való részese a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma. Mert a krisztusi eseményben összpontosult isteni kinyilatkoztatást és a krisztusi üdvösségben való részese a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma. Mert a krisztusi eseményben összpontosult isteni kinyilatkoztatást és a krisztusi üdvösségben való részese a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma.

Kérdés azonban, hogy mi a biztosítéka ennek az azonosságnak. Hogyan lehetünk meggyőződve hitünk, szentségi és erkölcsi életünk hitelességéről? Ki biztosít bennünket arról, hogy az apostoli hagyomány folytonosságában élünk? Nem kétséges, hogy ez a biztosíték csakis Krisztus Lelke lehet: „az igazság Lelke . . . , akit az Atya küld nevemben, megtanít mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek” (Jn 14, 16 és 26). De mint minden kegyelmi ajándék, ennek az isteni biztosítéknak is hatékony szentségi jele van a megtestesült Ige egyházában. Ez az egyház történeti és társadalmi életében az apostoli utódlás, a *successio (diadoché) apostolica*. Ez az külső, szervezeti forma és intézmény, amelynek folyamatában és keretében a krisztusi igazság lelke biztosítja az apostoli hagyomány folytonosságát az egyházban. Ezt az utódlást — a zsinat tanítása szerint — kollegiális és nem egyéni értelemben kell felfogni: a püspök nem személyi viszonylatában apostolotódl, hanem azért, mert annak a püspöki testületnek a tagja, amely mint testület, utóda az apostolok közösségének.

Végső soron az apostoli hagyomány és az apostoli utódlás folytonossága együttesen kritériuma annak a krisztusi jelenlétnek, amely a keresztény közösséget teljes értelemben egyházzá avatja. Szerepük mégis különböző. Ez a különbség Ratzinger biboros nyomán úgy fogalmazható meg, hogy a hagyomány, mint hirdetett isteni igé és szakramentális Istenközösség, megalapozza az egyházi létet, az utódlás viszont, mint a hagyományról tett tanúság, biztosítja annak hitelességét (bezeugt).¹ Ratzinger még sürített megfogalmazásában: „Az apostoli utódlás az apostoli hagyomány szervezeti formája, a hagyomány viszont az utódlás vallási tartalma.”² A kettő, kölcsönösen kiegészítve egymást, közös kritériuma a krisztusi jelenlétnek a keresztény közösségben, s vele a közösség egyházmivoltának.

Térjünk vissza a helyi és az egyetemes egyház viszonyának kérdéséhez. Megállapítható, hogy a fenti kritérium alapján ezt a viszonyt a belső azonosság jellemzi: ahol az apostoli hagyomány és az apostoli utódlás kettős kritériuma érvényesül, ott megvalósul az egyház.

Ennek alapján kettős megkülönböztetést kell tennünk: egyrészt a helyi egyház nem adminisztratív része, tartománya az egyetemes egyháznak, hiszen maga is egyház; másrészt az egyetemes egyház nem szövetsége vagy konföderációja a helyi egyházaknak, mert több, mint a helyi egyházak összessége. Viszonyaikat nézetem szerint, leghelyesebben Schick fuldai segédpüspök határozta meg zsinati felszólalásában. A püspök a *repraesentatio* és *manifestatio* kifejezéssel jellemezte ezt a viszonyt: a helyi egyház megjelenési formája és megnyilvánulása az egyetemes egyháznak.³ Rahner szerint a helyi egyház nem töredékdarabja az egyetemesnek, hanem mintegy eseményszerűen megvalósult, sürített megjelenési formája.⁴ Ratzinger biológiai hasonlatával élve: ahogy az élő sejtben modellszerűen jelen van az egész szervezet, a helyi egyházban is jelen van az egyetemes egyház.⁵ Kibővítve a hasonlatot: viszonyuk olyan, mint a test sejtjének szimbiózisa.

A püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló dekrétum, valamint az új Egyházi Törvénykönyv a „részegyház” kifejezést használja a helyi egyházra, de ezzel kizárólag az egyház-

megyét jelöli. Rahner szintén különbséget tesz a helyi egyház és a helyi liturgikus közösség között, és csak az egyházmegyét tekintti helyi egyháznak, mert a püspök személye csak ennek biztosít apostoli jelleget. Több más teológus viszont nem fogadja el ezt a megkülönböztetést, mert véleményük szerint az apostoli jelleget nemcsak a püspök személye, hanem az általa megbízott és felhatalmazott lelkipásztorok is biztosítják. Voltaképpen Rahner is elismeri, hogy a hívek közössége, bármily kicsiny és jelentéktelen is, ha törvényes lelkipásztora vezetésével ünnepli az Eukarisztiát, eseményé válik, és megnyilvánul benne is az *una sancta catholica apostolica ecclesia*. Kérdés, hogy mi ennek az állításnak bibliai és teológiai megokolása.

Hogyan teremti meg az Eukarisztia a helyi egyházat?

Vizsgáljuk meg, mit mond a Biblia az Eukarisztia és az egyház viszonyáról, vagyis az Eukarisztiának arról a hatásáról, amely egyházi közösséget teremt? Szenvedése előestéjén, Jézus tanítványaival elköltött utolsó vacsorája — az Ószövetség utolsó és az Újszövetség első húsvéti vacsorája — a hagyományos liturgia keretében családi jellegű étkezés volt. A jeruzsálemi ösközösségről is azt olvassuk, hogy a krisztusi Újszövetség megünneplésére rendelt „kenyértörést” is „házként végezték”. Pál apostol, aki az első korintusi levélben először tudósít a pogány világban élő keresztény közösség Úrvacsorájáról, szintén közös ünnepi étkezéstről beszél (11, 17—34). A hívő személyi kapcsolata Krisztussal eszerint közösségi liturgia keretében jön létre: a hívek mint egyházi közösség ünneplik az Eukarisztiát.

Kérdés marad azonban, mi e közös ünneplés mélyebb bibliai és teológiai értelme. Igaz ugyanis, hogy az egyházi közösség ünnepli az Eukarisztiát, de valójában az Eukarisztia teremti meg azt a közösséget, amely egyáltalán ünnepelhet Eukarisztiát. Mit jelent ez? Gondoljunk meg, mit mond az apostol az első korintusi levélben, amikor „az áldás kelyhe” és „a megtört kenyer” krisztusi közösségéről beszél: „mi sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből — Krisztusból — részesedünk” (10, 17). Ebben az értelemben: „Valahányszor az oltáron megünneplik a keresztáldozatot . . . , mindannyiszor megvalósul a megváltás műve. Ugyanakkor az Eukarisztia kenyerének szakramentuma ábrázolja és meg is valósítja a hívők egységét, akik egy testet alkotnak Krisztusban.” (Lumen Gentium 3. pont)

Valójában tehát az Eukarisztia közös ünneplése és vétele, az Úr vacsorája valósítja meg a hívek közösségét Krisztussal és testvéri közösségüket egymással, ami nem jelent kevesebbet, mint hogy az Eukarisztia formál bennünket egyházzá és tesz alkalmassá arra, hogy mint egyházi közösség felajánljuk a Lélekben Krisztus áldozatát s vele önmagunkat az Atyának.

Mіндеzt még mélyebben megérthetjük, ha az Eukarisztiát a krisztusi megváltásról szóló bibliai tanítás teljes összefüggésében tekintjük. E tanítás középpontjában a krisztusi kiengesztelés műve áll: „Isten — az apostol szavaival — Krisztusban kiengesztelődött a világgal” (2 Kor 5, 19). Kérdés, hogy miként lesz ez az isten-emberi tett személyes valósággá az ember életében? A krisztusi rendelésből és az apostoli tanításból tudjuk, hogy az Istennel való krisztusi kiengesztelődésnek, Isten megbékéltető szeretetének a hit és a hit szakramentuma, a keresztség által leszünk részesei. Ez a részesedés azonban nem merőben egyéni jellegű, mert a hit és a keresztség személyi megengesztelésünket úgy valósítja meg, hogy Krisztus testének, az egyház közösségének tagjává tesz: „Mi mindnyájan egy Lélekben, egy testté lettünk a keresztség által” (1 Kor 12, 13).

Ami a keresztségben létrejön, az az Eukarisztia ünneplésével folytatódik. Itt jelenvalóvá lesz Krisztusnak üdvösségünkért felajánlott egyetlen és teljes értékű keresztáldozata. Mi ezzel az áldozattal egyesülve vasárnapról vasárnapra, sőt napról napra megéljük kiengeszt-

telődésünket és új, örök szövetségünket Krisztusban a Lélek által Istennel. Ám akik megélik ezt az Isten-közösséget, azokat a Lélek Krisztus testében testvéri közösségbe gyűjti. Ez az isteni és emberi közösség az egyház. Az Eukarisztia azért valósítja meg eseményszerűen az egyházat a helyi közösségben, mert megteremti azt az isteni és emberi közösséget, amely az egyház lényegét alkotja.⁶

Hogyan teremti meg az Eukarisztia az egyetemes egyházat?

Az Eukarisztia által megvalósuló isteni és emberi közösség nyilvánvalóan helyi jellegű, mert az Eukarisztiát mindig helyi közösség ünnepli. Kérdés azonban, hogy helyi közösséget teremtő hatásán kívül van-e egyetemes hatása az Eukarisztiának? Más szóval: van-e és mi a szerepe az Eukarisztiának az egyetemes egyházi közösség megteremtésében?

Erre a kérdésre csak akkor kaphatunk kielégítő választ, ha helyesen gondolkodunk az egyház egyetemességéről. Ez az egyetemesség voltaképpen nem más, mint a nicea—konstantinápolyi hitvallásban megvallott harmadik sajátos ismertetőjegye az egyháznak: a katolicitás.

A „katolikus” jelző az általános szóhasználatban a római egyházra korlátozódott és főleg a reformáció korától — a protestáns keresztényektől való megkülönböztetés jelzője lett. A szó eredeti jelentése szinte teljesen kiesett a köztudatból. A mai ökumenikus egyháztan a zsinat tanítását fejt ki Isten népének katolikus egységéről: „Isten népének katolikus egységébe... minden ember meg van hívva. Különbő módon, de ehhez tartoznak vagy ehhez vannak rendelve mind a katolikus hívők, mind Krisztus más hívei, mind pedig általában az összes ember, akiket az Isten kegyelme meghívott az üdvösségre.” (Lumen Gentium 13.)

Azokról a keresztényekről, akik nem tartoznak a római egyházhoz, a konstitúció 15. pontjában kijelenti, hogy a római egyházat „a kapcsolatok sok szála köti össze” velük, mert az egyház lényegét alkotó krisztusi elemek közül több — mint például a hit alapvető igazságai és a megszentelődés számos eszköze — megtalálható ezekben a keresztény közösségekben is. Ezek révén tehát — ha nem is az összetartozás teljes mértékében — ezek a keresztény közösségek is hozzátartoznak az egyház katolikus egységéhez.

A katolicitás nem a római egyház kizárólagos sajátja, hanem Isten egész népének ismertetőjegye.

Mi köze ennek a katolicitásnak az Eukarisztiához? A válasz nyilvánvalóan megköveteli, hogy pontosabban meghatározzuk, mi is voltaképpen az egyház katolicitása. Yves Congar figyelmeztet rá,⁷ hogy a *katolikosz* görög nyelven elsődlegesen nem valami sokaságot összefogó egységet, népeket és földrészeket egyesítő kapcsolatot, évezredes történeti folyamatosságot vagy akár társadalmi különbségeket átölelő egyetemes testvériséget jelent, hiszen ebben az értelemben — a múlttól nem is szólván — ma sem volna katolikusnak nevezhető az egyház. Mégis katolikusnak valljuk a Szentlélek eljövételének első pünkösdjétől, történeti létének első pillanatától kezdve. Ezt azért tesszük helyesen, mert a szó elsődlegesen nem külső egyetemességet, hanem belső teljességet jelent. Ebben az értelmében azonos a Szent Pál-i és Szent János-i iratokban szereplő *pleroma* szóval. Pál apostol fogságban írt leveleiben az „istenség teljességéről” beszél, ami Krisztusban „lakik”, mert benne öltött testet a második isteni személy és vele Isten üdvözítő szeretetének teljessége (Kol 2, 9; 1, 19; Ef 1, 23). Szent János prólóusa szerint Ő az Atya egyszülött Fia, akit „kegyelem és igazság tölt be, s akinek teljességéből mindnyájan merítettünk” (1, 14 és 16).

Az egyház katolicitása tehát azt jelenti, hogy az egyház részesült az isteni szeretetnek abból a teljességéből, ami Krisztus személyében és megváltó műve által üdvözíti a világot. Röviden: Krisztus Szentlelke a maga teljességében kiáradt az egyházra és az egyház által jelen van és hatékonyan működik a világban.

Amikor a helyi egyház Eukarisztiát ünnepel, akkor eseményszerűen ez a katolicitás valósul meg benne, mert a szentségi színekben jelenvaló krisztusi áldozattal az üdvözítő isteni szeretet teljességének közösségében részesül. Mindazonáltal ez nem előjoga egyetlen helyi egyháznak sem, mert ugyanez történik valamennyi helyi közösségben, amely „legitime” ünnepli az Eukarisztiát. Valójában az Eukarisztia ünneplése az a *kairos*, a krisztusi üdvösség megvalósulásának az a pillanata, amikor valamennyi Eukarisztiát ünneplő egyházi közösségben megnyilvánul és jelenvalóvá lesz az *una sancta catholica apostolica ecclesia*, mert jelenvalóvá lesz a krisztusi áldozat, s ez az áldozat megteremti a hívek közösségét a Lélekben az Atyával, s megteremti egymás közt is testvéri közösségüket. Ami tehát megvalósul az Eukarisztiát ünneplő helyi egyházban, az megvalósul a helyi egyházak testvéri közösségében: Krisztus által valamennyi egyesül a Lélekben az Atyával, s ez az Isten-közösség megteremti a helyi egyházak közösségét, az egyetemes egyházat. Ezért jelentheti ki az *Unitatis redintegratio*, hogy az Eukarisztia „jelzi és egyszersmind valóra váltja az egyház egységét”. (2. pont)

Végezetül még csak annyit, hogy az Eukarisztiának ez az egyháztani jelentőségét, vagyis azt, hogy az Eukarisztia ünneplése megvalósítja helyi és egyetemes síkon az egyházat, mint isteni és emberi közösséget, nemcsak a zsinat tanítja, hanem az ökumenikus párbeszéd dokumentumai, az Egyházak Ökumenikus Tanácsának limai irata, a katolikus—ortodox, vagy a katolikus—luteránus párbeszéd nyilatkozatai is. A katolikus—protestáns szemlélet döntő különbsége a legitimitás kérdésében van, mert katolikus tanítás szerint nemcsak az apostoli hagyomány, hanem az apostoli utódlás folytonossága is feltétele az Eukarisztia legitim ünneplésének. Ez azt jelenti, hogy annak, aki az Eukarisztia ünneplésének felelős vezetője, az apostoli utódlás folyamatosságában működő püspök által felszentelt papnak kell lennie. Ha így áll a dolog, akkor az a keresztény közösség, még ha kicsiny és jelentéktelen is, hiteles képviselője és megnyilvánulása Krisztus egyházának, az *unā sancta catholica apostolica ecclesia*-nak.

Jegyzetek: 1. J. Ratzinger: Das Geistliche Amt und die Einheit der Kirche (Catholica 17. 1963. 178. o.) — 2. K. Rahner—J. Ratzinger: Episcopato e primato (Brescia 1966. 58. o.) — 3. Acta synodalia II. 2. 397. o. — 4. I. m.: 33. oldal. — 5. J. Ratzinger: Implicazioni pastorali della dottrina della Collegialità dei vescovi. (Concilium 1965 49—50. o.) — 6. Rahner—Ratzinger: I. m. 31. o. — 7. Y. Congar: Die Katholizität der Kirche (Mysterium salutis 4/1. 478—487. o.)

LUKÁCS LÁSZLÓ

Megújulási mozgalmak Magyarországon

A lelkeségi mozgalmak a zsinat után

Az egyik *legváratlanabb esemény(sorozat)* az elmúlt évtized egyháztörténetében azoknak a különböző új lelkeségeknek, mozgalmaknak megjelenése, amelyek alulról, spontán kezdeményezésekből pezsdítették fel az egyház életét. A világ különböző pontjain egyre többen akadnak olyan keresztények, akik komolyan veszik az életszentségre szóló meghívást. Életüket egészen Krisztusban, a Lélek irányításával igyekeznek élni: vagy személyes szeretetüket is egészen Istennek adják az evangéliumi tanácsok alapján, vagy pedig a házasság szentségében kötelezik el magukat Krisztus és az egyház szolgálatára. Amikor Ratzinger bíborost arról kérdezték, hogy lát-e